

U.2000.1357H

Kommunes adgang til at bortvise ansat

H.D. 22. marts 2000 i sag I 385/1998

Rita thor Straten (adv. Christian Harlang, Kbh., e.o.)
mod
Vallensbæk Kommune (adv. Jørgen Vinding, Kbh.).

Østre Landsrets dom 19. juni 1998 (1. afđ.)

(Hanne Duetoft, Niels Johan Petersen, Jeanette Melchior (kst.)).

Under denne sag, der er anlagt den 13. juni 1995 og i medfør af retsplejelovens § 226, stk. 1, nr. 4, henvist til Østre Landsret den 25. februar 1997, har sagsøgeren, Rita Thor Straten, nedlagt endelig påstand om, at sagsøgte, Vallensbæk Kommune, tilpligtes at betale sagsøgeren 225.207 kr. med sædvanlig procesrente fra sagens anlæg, til betaling sker.

Sagsøgte har nedlagt påstand om frifindelse, subsidiært mod betaling af et mindre beløb end af sagsøgeren påstået.

Der er meddelt sagsøgeren fri proces.

Sagens omstændigheder:

Sagsøgeren blev den 6. november 1985 ansat som ufaglært medarbejder ved sagsøgtes vejvæsen, som blandt andet vedligeholder kommunens grønne områder. Der blev ikke indgået skriftlig ansættelsesaf-tale mellem parterne, men der er enighed om, at »Overenskomsten mellem Specialarbejderforbundet og Kommunernes Landsforening vedrørende løn- og ansættelsesvilkår for specialarbejdere med flere« er gældende for sagsøgerens ansættelsesforhold.

I § 22, stk. 6, er det anført:

»Udebliver en ansat uden lovligt forfald, kan kommunen se bort fra opsigelsesbestemmelserne i stk. 1 og 2 og betragte ansættelsesforholdet som ophørt.«

Fra december 1992 holdt sagsøgeren henholdsvis barsels- og forældreorlov frem til den 10. januar 1994, hvor hun vendte tilbage til arbejdet i vejvæsenet. Det er omtvistet, hvorledes den følgende periode af

sagsøgerens ansættelse forløb, herunder i hvilket omfang sagsøgeren modtog arbejdsinstruktion fra pladsledelsens side. Den 4. maj 1994 om morgenen forlod sagsøgeren efter en ordveksling med sin overordnede, vejassistent Svend Aage Andersen, arbejdspladsen og modtog samme aften på sin bopæl fra sagsøgte opsigelsesskrivelse med følgende ordlyd:

»Opsigelse fra ansættelse i vejvæsenet.

På baggrund af nedenstående opsiges du hermed med øjeblikkelig virkning fra din stilling som arbejdsmand ved kommunens vejvæsen.

Tirsdag den 3. maj d.å. blev det konstateret, at du ikke fandtes på det anviste arbejdssted, men opholdt dig i nyttehaverne, hvor der ikke var anvist arbejdsopgaver. Onsdag den 4. maj forlod du, efter diskussion med pladsens ledelse, arbejdspladsen uden ledelsens godkendelse. På denne baggrund kan dit ansættelsesforhold ikke fortsætte.«

I løbet af maj måned blev der afholdt to eller tre forhandlingsmøder med deltagelse af sagsøgeren og repræsentanter for hendes fagforening, SID, og for sagsøgte. Under møderne drøftedes hovedsageligt sagsøgerens mulighed for anden ansættelse i kommunen.

Ved skrivelse af 21. juli 1994 til sagsøgte protesterede sagsøgeren personligt mod opsigelsen. Af skrivelsen fremgår:

»...

Indledningsvis kan jeg oplyse kommunen om, at der i forbindelse med behandling af sagen er begået *procedurefejl*, idet jeg, i overensstemmelse med sædvanlige forvaltningsretlige regler har et krav på at blive hørt i sagen inden afgørelsen om afsked træffes.

Jeg gør i den forbindelse opmærksom på, at partshøring har opsættende virkning, samt at *procedurefejl* kan medføre forvaltningsaktens ugyldighed.

Til opsigelsen har jeg derudover følgende kommentarer:

Jeg har *ikke* fået anvist en konkret arbejdsopgave eller et konkret arbejdssted, efter at jeg den 10. januar 1994 vendte tilbage efter min barselsorlov.

Jeg har således *selv* måttet opsøge arbejdsopgaver,

som jeg fandt, at det var nødvendigt og forsvarligt at varetage i forhold til mit ansættelsesområde.

Såfremt Vallensbæk Kommune er af den opfattelse, at man den 3. maj 1994 har anvist mig konkrete arbejdsopgaver, anmoder jeg om at få dokumenteret, hvilke arbejdsopgaver, der henvises til.

Jeg har *ikke* i løbet af min 8-årige ansættelsesperiode modtaget påtale eller skriftlig advarsel i forbindelse med min arbejdsindsats.

Det må derfor endvidere dokumenteres, at jeg, i det tilfælde at jeg den 3. maj har fået anvist arbejdsopgaver, som jeg ikke har udført, har fået *tilrettevisning*, således at det klart for mig er fremgået, at jeg har opført mig i strid med anvisningen.

Den af Vallensbæk Kommune fremførte påstand er ikke korrekt og er tillige ikke dokumenteret. Den er som følge heraf usaglig og i strid med Hovedaftalens § 4, stk. 3, og overenskomstens § 22, stk. 7, hvorefter der kan kræves erstatning efter aftalens § 4, e, eller overenskomstens § 22, stk. 8-9.

Jeg forlod arbejdspladsen efter diskussion med ledelsen, idet ledelsen efter min opfattelse med ordvalget »Det er ligemeget, om du er her eller ej. Du kan bare skrubbe af«, bortviste mig.

Jeg forlod arbejdspladsen dybt fortvivlet og grædende og bad en kollega meddele pladsledelsen, som er sædvanligt sted for feriemeddelelse, at jeg afholdt en feriedag. Dette meddelte jeg endvidere pladsledelsen telefonisk kl. 9.00. Jeg har således sikret mig, at jeg ikke for mit vedkommende har handlet i strid med den gældende overenskomst. Derimod finder jeg, at afskedigelsen er usagligt begrundet, jf. ovennævnte regler i Hovedaftale og Overenskomst.

Det var min hensigt *omgående* at tage kontakt med vejvæsenets ledelse og forelægge min opfattelse af situationen. Efter samråd med en kollega fandt jeg det imidlertid mest hensigtsmæssigt først at tage

kontakt med min lokale tillidsmand. Jeg havde samme eftermiddag kontakt med denne, der imidlertid blot meddelte mig, at jeg kunne forvente en fyring.

Jeg har, som tidligere anført, været ansat i Vallensbæk Kommune i ca. 8 år og har ikke tidligere uden anledning forladt min arbejdsplads. Derimod har pladsledelsen tidligere truet mig med, at jeg »bare kunne skride«.

Jeg kunne derfor ikke opfatte situationen anderledes end, at pladsledelsen ikke ønskede min tilstedeværelse. Dette understregedes yderligere af, at pladsledelsen den 5. maj dagen efter min afsked på offentlig plads anræbte mig: »KLOVN«.

Pladsledelsen har igennem længere tid mobbet mig - bl.a. derved, at jeg efter tilbagevenden fra barsel ikke fik anvist arbejdsopgaver. Jeg blev således modtaget med besked om, at »jeg kunne gå ud at lege med min egen afføring«. Inden min barsel blev jeg chikaneret ved at få tildelt dårligere arbejdsopgaver og arbejdsredskaber end de øvrige ufaglærte kolleger.

Den ulige behandling har gjort arbejdsforholdene meget vanskelige for ikke at sige utålelige for mig, og en ulige behandling i forhold til kollegerne er tillige i strid med Ligebehandlingslovens § 4, 1. pkt. hvorefter »enhver arbejdsgiver, der beskæftiger mænd og kvinder, skal behandle dem lige for så vidt angår arbejdsvilkår«. Overtrædelse af ligebehandlingsloven kan medføre krav på godtgørelse, jf. § 14.

Da jeg intet ønske har om at forlade min ansættelse ved kommunen, og da der ikke tidligere har været udtrykt utilfredshed over mine arbejdsopgaver i form af advarsel eller påtale, skal jeg anmode om, at denne sag afsluttes derved, at *Vallensbæk Kommune*, som det blev aftalt på mødet den 20. maj 1994, omplacerer mig til anden stilling i kommunen uden eller med ringe lønnedgang. Subsidiært at man yder mig overenskomstmæssigt opsigelsesvarsel, jf. overenskomstens § 22, stk. 1, jf. funktionærlovens § 2, stk. 3.

Såfremt kommunen ikke tillægger mine synspunkter vægt, agter jeg at søge sagen afgjort ad fagretslig vej eller søge fri proces med henblik på anlæggelse af civilt søgsmål, ligesom jeg har rettet henvendelse til Ligestillingsrådet.

Sagsøgte besvarede ved skrivelse af 26. august 1994 sagsøgerens henvendelse således:

»Ved skrivelse af 21. juli 1994 anmoder De om at opsigelsen af Dem fra ansættelse ved kommunens vejvæsen tilbagekaldes, og at den opståede sag afsluttes ved, at De omplaceres til anden stilling i kommunen uden eller med ringe lønnedgang, subsidiært, at De opsiges med overenskomstmæssigt varsel.

De henviser i den forbindelse til aftale på møde den 20. maj 1994.

Således foranlediget skal herved meddeles, at opsigelsen af 4. maj 1994 ikke vil kunne tilbagekaldes, idet man skal henlede opmærksomheden på, at De forlod arbejdspladsen uden tilladelse den 4. maj 1994, og at kommunens repræsentanter ved mødet den 20. maj 1994 alene gav tilsagn om at overveje en overflytning til andet arbejde, f.eks. i en døgninstitution, til den løn, der er gældende for det pågældende arbejde.

Ved skrivelse af 3. oktober 1994 rejste sagsøgerens daværende advokat over for sagsøgte krav om betaling af 228.044 kr., der blev angivet som udgørende løn i den overenskomstmæssige opsigelsesperiode med 108.314 kr. og godtgørelse i medfør af hovedaftalen af 31. oktober 1973 med senere ændringer § 4 E i 26 uger med 108.680 kr. samt feriepenge med 11.050 kr. Kravet blev afvist af sagsøgte ved skrivelse af 24. oktober 1994.

I stævningen af 12. juni 1995 blev kravet på 228.044 kr. fastholdt, idet der ud over hovedaftalens § 4 E til

støtte for godtgørelseskravet blev henvist til lov om ligebehandling, § 4, jf. § 14, og til, at der reelt var tale om en afskedigelse begrundet i,

at sagsøger havde udnyttet sin ret til barsels- og forældreorlov, jf. ligebehandlingslovens § 9 og § 16, stk. 3.

Ved sagsøgerens processkrift af 13. januar 1997 frafaldt sagsøgerens nye advokat anbringenderne om godtgørelse efter henholdsvis hovedaftalen og lov om ligebehandling. I processkriftet gjorde sagsøgeren derimod til støtte for den nedlagte erstatningspåstand blandt andet gældende, at sagsøgte som kommunal arbejdsgiver ved afgørelsen om ophævelse af sagsøgerens ansættelsesforhold havde haft pligt til at foretage partshøring i henhold til forvaltningslovens § 19, stk. 1. Afgørelsen om ophævelse af ansættelsesforholdet blev som følge af den manglende partshøring påstået ugyldig, idet betalingskravet samtidig blev fastholdt uden nærmere specifikation.

Nedsættelsen af sagsøgerens påstand i forbindelse med domsforhandlingen skyldes, at der var sket en bruttoudbetaling til sagsøgeren i maj 1994, som ikke var indregnet i stævningspåstanden.

Der er afgivet forklaring af sagsøgeren samt af stadsingeniør Flemming Olesen, arbejdsmand Flemming Voss Hansen, kontorchef i Kommunernes Landsforening, cand.jur. Per Rohde Soelberg, vejformand Leif Petersen, vejassistent Svend Aage Andersen, tillidsrepræsentant Andry Jensen og tidligere regnskabschef hos sagsøgte, Henning Berg Larsen.

Sagsøgeren har forklaret, at hun blev ansat som arbejdsmand hos sagsøgte i november 1985. Hun arbejdede i et hold, der fik anvist arbejde forskellige steder i kommunen af en formand. Senere fik hun og en kollega en traktor hver, og hun arbejdede derefter sammen med ham. Dette fortsatte frem til, at hun gik på barselsorlov. Hun fik yderst sjældent konkrete anvisninger om, hvor hun skulle arbejde, og havde ingen uge- eller vagtplaner eller særligt anviste steder, hvor hun skulle arbejde. Nogle af de andre fik af og til særlig instruks, hvis der f.eks. var noget, der skulle graves op i forbindelse med vandsprængninger eller lignende. Efter at hun kom tilbage fra barsels- og forældreorlov, modtog hun kun én gang en konkret anvisning. Hun var den eneste kvinde, der arbejdede som ufaglært medarbejder ved sagsøgtes vejvæsen. Hun havde ca. 28-30 mandlige kolleger. Barsels- og forældreorlov var derfor ikke en normal foreteelse. Da hun kom tilbage fra forældreorlov i januar 1994, gik hun ind på kontoret og spurgte, hvad hun skulle gå i gang med. Leif Petersen, som er underordnet i forhold til Svend Aage Andersen, svarede, at hun kunne »gå ud og lege med sin egen afføring«. Hun forlod derefter kontoret og gik i gang med papiropsamling uden i øvrigt at blive sat i arbejde. Et stykke tid efter fik hun en lille traktor til rådighed og kørte så ud med den. Hun fandt selv arbejde og fik ikke anvist arbejde. Hun kørte ikke længere sammen med en kollega, og ledelsen førte ikke tilsyn med hende ud over en enkelt gang, hvor hun selv bad Leif Petersen om at tilse nogle træer, hun mente skulle beskæres. Han vidste godt, at hun arbejdede omkring Gammelgårdsstien, for det havde hun fortalt ham ved den lejlighed. Han udtalte ikke på noget tidspunkt kritik af hendes valg af arbejdsplads. Hun følte selv, at hun havde et godt forhold til Leif Petersen. Med hensyn til toiletforholdene havde ledelsen på et møde informeret dem om, at man helst så, at de ansatte ikke tog hjem til pladsen for at benytte toilettet der. Dette skyldtes, at folk havde klaget over, at de ansatte kørte hjem i arbejdstiden. Der var ikke givet nogen nærmere instruks omkring benyttelsen af offentlige toiletter, og der var heller ikke noget opslag om det. Hun plejede at benytte de offentlige toiletter i kolonihaveområdet Krageøen, hvor kommunen holder toiletterne. Hun havde ikke lyst til at benytte toiletterne i forbindelse med børneinstitutionen, blandt andet fordi hun som regel var beskidt af arbejdet. Svend Aage Andersen kunne være meget humørsvingende og gøre de yngre medarbejdere til syndebukke. Man vidste ikke, hvor man havde ham, og nogle gange turde man ikke sige noget til ham, især når han havde skændtes med en anden kollega, således som det var tilfældet den 3. maj 1994. Hun havde flere gange talt med tillidsmanden Andry Jensen om, at hun ikke følte sig godt behandlet på arbejdspladsen, og

hun havde også talt med Leif Petersen om det. Hun mødte generelt på arbejde fra kl. 7.00 til kl. 15.30. Der var officiel pause fra kl. 8.45 til kl. 9.00, frokostpause fra kl. 11.30 til kl. 12.00 og igen pause fra kl. 14.00 til kl. 14.15. Hvis hun selv var midt i noget, arbejdede hun som regel videre, til det passede at holde pause. Der var ikke restriktioner for, hvad de måtte lave i pausen, og derfor kørte hun nogle gange ned til sine forældre og afleverede morgenbrød, som hun havde købt på vej til arbejde om morgenen. Det var ikke noget, der skete dagligt. Før orloven arbejdede hun ca. en gang om ugen i nærheden af, hvor forældrene bor, og hun kørte så derhen i kommunens traktor. Hun benyttede lejligheden til at tømme en offentlig skraldespand ved kondistien i nærheden af forældrenes hjem. Det blev ikke påtalt, og hun har heller aldrig hørt om advarsler givet for noget tilsvarende. Den 14. april 1994 var hun sygmeldt, fordi hun skulle til læge i Albertslund ved middags-tid. Hun tog i den forbindelse med sin samlever og lille datter til pornografisk messe i København. Hun var på arbejde dagen efter messen, og da kom de andre og viste hende en avis med et foto af hende på messen. Hun blev kaldt til Leif Petersen. Han spøjte med det og sagde, at de hellere måtte lave hendes sygedag om til en feriedag. Det accepterede hun, og der blev ikke givet en

1361

advarsel eller i øvrigt nævnt noget om det senere. Den 3. maj 1994 arbejdede hun bag en af kommunens integrerede institutioner på det sted, hvor Leif Petersen nogle dage før havde vejledt hende omkring arbejdet. I forbindelse med sit arbejde havde hun om formiddagen benyttet toiletet ved Krageøen og havde opdaget, at der manglede wc-papir. Da hun var hjemme på pladsen til frokost, fik hun af John Andersen, en nu afdød kollega, 4 ruller wc-papir til at anbringe på Krageøens toilet. Efter frokost kørte hun ud med wc-rullerne og parkerede traktoren i den anden ende af stien i forhold til toiletterne. Hun kunne også have parkeret ved toiletterne og ved ikke, hvorfor hun ikke gjorde det. I forbindelse med at hun gik hen og afleverede toiletpapiret, mødte hun sin samlever, som hun ikke vidste var på stedet. Han lånte en skovl af hende, og samtidig kom Leif Petersen og fortalte hende, at hun skulle ringe hjem til sin mor, fordi hendes hest var blevet syg. Han spurgte, hvad hun lavede på stedet, og hun sagde, at hun var der for at aflevere toiletpapir. Hun fik ikke nogen advarsel og blev heller ikke tilrettevist for dette. Hun kørte tilbage til pladsen og ringede derfra, hvorefter hun kørte ud på arbejdet igen. Hun hørte ikke mere til denne episode resten af dagen. Sent på eftermiddagen talte hun med sin mor, som var chokeret over, hvor uforkammet de personer, som moderen havde talt med, var, idet de blandt andet ikke havde præsenteret sig. Den næste dag gik hun rundt blandt de andre for at finde ud af, hvem det var, der havde talt med hendes mor. Hun spurgte blandt andet Leif Petersen om det. Det foregik inde på kontoret, hvor Svend Aage Andersen stod og talte med brolæggeren. Svend Aage Andersen fór frem og sagde, at »de fandme havde andet at lave end at lede efter hende. Hun kunne bare skrubbe af«. Det opfattede hun, som om hun bare skulle gå sin vej. Hun havde aldrig før hørt Svend Aage Andersen bruge en sådan vending over for de andre. Tonen på arbejdspladsen var hård, men ikke så slem. Hun blev meget chokeret, men forsøgte at skjule, at hun var lige ved at græde. Hun gik ud og mødte Flemming Voss Hansen. Hun fortalte ham, at hun var blevet smidt ud, og at hun ville gå op på rådhuset. De befandt sig lige ud for pladsens port. Hun var ved at græde på det tidspunkt. Han sagde til hende, at hun hellere måtte tale med tillidsmanden. Hun bad ham om at bede Leif Petersen notere hende for en feriedag, for hun turde ikke selv gå ind på kontoret igen af skræk for at møde Svend Aage Andersen. Flemming Voss Hansen sagde, at det skulle han nok. Det var normalt, at man ringede om morgenen og sagde, at man tog en feriedag, men hun havde ikke selv tidligere taget feriedag efter at være mødt på arbejde. Når hun bad Flemming Voss Hansen om at tale med Leif Petersen i stedet for f.eks. at bede Flemming Voss Hansen hente Leif Petersen, skyldtes det, at Flemming Voss Hansen

var på vej ud og så skulle vende sin traktor. Desuden vidste hun, at Leif Petersen senere ville komme over i nærheden af, hvor hun selv bor. Imidlertid havde han Svend Aage Andersen med, da han endelig kom, og ham var hun bange for at møde. Hun ringede til Flemming Voss Hansen ved 8.30-tiden. Han fortalte hende, at han ikke havde sagt noget til Leif Petersen om feriedagen. Han turde ikke på grund af stemningen. Lidt i 9 ringede hun selv til pladsen og talte med Leif Petersen. Hun sagde til ham, at hun ville holde en feriedag, fordi hun var helt ude af sig selv. Hun opfattede hans svar som et tilsagn om, at hun kunne holde ferie. På dette tidspunkt havde hun endnu ikke kontaktet tillidsrepræsentanten Andry Jensen, fordi hun var rystende bange for at møde Svend Aage Andersen. Hun tog tilbage efter kl. 15.30 for at tale med Andry Jensen, men han gav hende ikke nogen opbakning og sagde bare, at hun måtte regne med at blive fyret. Herefter talte hun med sin fagforening, og hun husker, at der blev lavet referat af møderne, hvor hverken Svend Aage Andersen eller Leif Petersen var til stede. Hun havde talt med sin fagforening inden mødet, men der var man ikke særlig hjælpsom. Fagforeningen mente, at det var påstand mod påstand. Ved mødet den 9. maj blev der aftalt tid for afholdelse af det egentlige møde, som blev holdt den 20. maj 1994. Kommunen holdt sig til det, som Svend Aage Andersen havde oplyst, og hun fik ikke selv lejlighed til at komme til orde. Hun opfattede det, som om fagforeningen og kommunen var enige om, at Svend Aage Andersens udlægning var den rigtige. Hun forstod resultatet af møderne således, at hun skulle flyttes til et andet arbejde hos sagsøgte med ingen eller ringe lønnedgang. Hun ved ikke, om der blev lavet referat af møderne. Hun skulle på en 14-dages ferie efter den 20. maj 1994 og troede, at hun ville få et andet job i kommunen, når hun kom tilbage. Den 4. maj var hun dybt chokeret over den behandling, hun havde fået, og efterfølgende har opsigelsen haft stor betydning for hende. Det forhold, at hun ikke har fået nogen anbefaling, har betydet, at hun ikke har kunnet få arbejde i andre kommuner. Hun er nu 36 år gammel, har et barn og har været arbejdsløs siden maj 1994, selv om hun har søgt andet arbejde.

Flemming Olesen har forklaret, at han i 10 år har været stadsingeniør hos sagsøgte. Han er øverste chef for forvaltningen på rådhuset og for vejvæsenet. I vejvæsenet var der ca. 28 ansatte, hvoraf sagsøgeren var eneste kvinde. Den daglige drift af vejvæsenet ledes af Svend Aage Andersen med Leif Petersen som souschef. Vejvæsenet tager sig blandt andet af renholdelse af kloakker og de grønne områder, ligesom man rydder for sne, salter osv. Arbejdet er årstidsbestemt og består til dels af ad hoc-opgaver. Den 4. maj 1994 fik han en opringning fra Svend Aage Andersen, som fortalte ham, at sagsøgeren havde forladt arbejdspladsen, og at Svend

Aage Andersen derfor mente, at hun skulle fyres. Han bad Svend Aage Andersen høre, om tillidsmanden var enig. Så vidt vidnet husker, slog han selv efter i overenskomsten. Han ved ikke, hvorfor tillidsmanden ikke havde nogle bemærkninger til en eventuel fyring. Han betragter selv afskedigelse, fyring og bortvisning som det samme. Han talte med borgmesteren sidst på dagen, nok ved 17-tiden, og de var enige om, at ansættelsesforholdet skulle opsiges med øjeblikkelig virkning. Han bragte selv brevet ud til sagsøgeren, da der ikke var andre tilbage på rådhuset, der kunne gøre det. Han har tit selv presserende breve med enten til postkassen eller til adresser i kommunen. Han havde ikke overvejet partshøring, for han syntes, at overenskomsten var klar. Han erindrer ikke at have været involveret i sagen i øvrigt før den 20. maj 1994. Han mener ikke, at han deltog i forhandlingsmødet den 9. maj 1994. I mødet den 20. maj 1994 deltog kommunaldirektør Kurt Michelsen, tillidsrepræsentanten, 1-2 repræsentanter fra den lokale afdeling af SID, regnskabschef Henning Berg Larsen, sagsøgeren og han selv. Hændelsesforløbet blev drøftet. Man koncentrerede sig om at finde et andet job til sagsøgeren. SID gjorde ikke indsigelse på grund af manglende partshøring. Materielt konstaterede SID, at arbejdspladsen

var blevet forladt, og drøftelserne omkring et andet arbejde til sagsøgeren endte med et løst løfte fra sagsøgtens side om at se på det. Lønsmæssigt var det klart, at sagsøgeren ikke ville kunne få sin løn med sig til f.eks. en børneinstitution, som var det, hun var interesseret i at blive overflyttet til. Drøftelserne omkring en anden stilling i kommunen skyldtes alene menneskelige hensyn, fordi sagsøgeren som enlig mor og bosiddende i kommunen havde brug for en forsørgerydelse. Foreholdt sagsøgerens forklaring omkring mødet forklarede vidnet, at en af repræsentanterne fra SID på et tidspunkt sagde til hende, at hun jo selv havde forladt arbejdspladsen. Der blev ikke af sagsøgte lavet referat af møderne. Vidnet var også til stede ved forhandlingsmødet den 4. juli 1995 med Kommunernes Landsforening. Han husker ikke, om spørgsmålet om partshøring blev nævnt der. Med til mødet var endvidere Per Rohde Soelberg, Henning Berg Larsen, sagsøgeren og hendes daværende advokat.

Flemming Voss Hansen har forklaret, at han har været ansat som arbejdsmand i vejvæsenet hos sagsøgte i godt 18 år. Den 4. maj 1994 mødte han sagsøgeren, da hun var på vej hjem. Hun fortalte ham, at Svend Aage Andersen havde overfuset hende om morgenen. Sagsøgeren var meget oprørt og græd, for hun og Svend Aage Andersen havde vist snærrer lidt ad hinanden. Vidnet foreslog hende at tale med tillidsmanden om det, for det behøvede hun ikke at finde sig i. Hun spurgte ham, om han ville sige til Leif Petersen eller Svend Aage Andersen, at hun holdt en feriedag. Han svarede, at hun selv måtte henvende sig til kontoret. Senere på dagen mødte han hende, da hun skulle op i sin lejlighed. Her spurgte hun igen, om han ville bede Leif Petersen eller Svend Aage Andersen om, at hun kunne holde fri den dag. Han svarede igen, at det måtte hun selv spørge om. Det er hændt, at han selv har bedt om en fridag samme dags morgen og fået fri. Han har imidlertid altid selv bedt om at få fri og ikke gjort det via en kollega. Han havde overværet lidt af ordvekslingen på kontoret, fordi han skulle ind og hente sin walkie-talkie. Både sagsøgeren og Svend Aage Andersen talte højt ved den lejlighed. Han forstod på sagsøgeren, at hovedproblemet var, at hendes mor var blevet overfuset, men hun fortalte ham også, at hun mente, at Svend Aage Andersen havde været grov over for hende.

Per Rohde Soelberg har forklaret, at han er ansat i Kommunernes Landsforening, og at han deltog i forhandlingsmødet den 4. juli 1995. Kommunernes Landsforening er arbejdsgiverorganisation for kommunerne, og det er her, kommunerne henter bistand og rådgivning i sager som nærværende. Han havde forinden set udkastet til stævningen mod sagsøgte. På mødet den 4. juli 1995 blev der ikke drøftet partshøring. Der var ingen, der nævnte det, men partshøringer var også ualmindelige i 1994. Efter mødet den 4. juli 1995 forsøgte de at få klarlagt faktum for at vurdere forligsmulighederne. Han anså nærværende sag for at være en forklaringssag, hvor der altid er en procesrisiko. De forsøgte derfor at få etableret et forlig ved kontakt med sagsøgerens advokat frem til foråret 1996. På intet tidspunkt er der blevet nævnt noget om partshøring.

Leif Petersen har forklaret, at han er ansat som vejformand hos sagsøgte, hvor han har arbejdet i ca. 12 år. Han har den daglige ledelse og giver instruktioner til de øvrige ansatte. Den 3. maj lidt over middag ringede sagsøgerens mor og sagde, at sagsøgerens hest var kommet til skade. Han forsøgte at tilkalde sagsøgeren via det interne kaldeapparat. Hun svarede imidlertid ikke, så han kørte ud for at finde hende. Han vidste, hvor hun befandt sig, for han havde været med derovre dagen før for at vejlede hende med noget arbejde. Han ledte først 2 steder, hvor hun ikke var, men fik så øje på hendes traktor for enden af stien i nærheden af nyttehaverne. Han fandt sagsøgeren midt i nyttehaverne og gav hende besked om, at hendes mor havde ringet. Sagsøgeren fortalte ham, at hun var på vej over til sin samlever med en skovl, fordi deres egen var fuld af beton. Han gik ud fra, at de havde en af nyttehaverne. Sagsøgeren forklarede ikke noget om, at hun var der for at afle-

vere toiletteipapir. Toiletterne ved nyttehaverne var nærmere arbejdsstedet end toiletterne på pladsen, men længere væk end dem ved den integrerede institution. Vejvæsenet har en bil, der et par gange om ugen kører til de offentlige toiletter for at påse, at der er toiletteipapir. Der var ikke givet nogen instruks om benyttelse af

toiletterne i det grønne område, og han havde heller ikke selv talt om det. Sagsøgte er en lille kommune, hvor man sikkert ville kunne låne toiletterne på institutionerne, men der er ikke nogen aftale herom. Hvis han selv havde haft et ærinde til toiletterne, ville han have holdt i den modsatte ende af stien og ikke der, hvor sagsøgeren holdt. Det er muligt, at han sagde noget til hende, da han fandt hende i nyttehaverne, men han har ikke givet hende en egentlig tilrettevisning. Den 4. maj om morgenen kl. 7.00 var der flere, der kom ind på kontoret for at få instruks om dagens arbejde. Sagsøgeren kom også ind og sagde til Svend Aage Andersen, at hun skulle spørge fra sin mor, hvem den gamle sure stodder var, som moderen havde talt med dagen før. Svend Aage Andersen blev lidt knotten og sagde, at »den gamle sure stodder, det var mig«. Derefter sagde Svend Aage Andersen til sagsøgeren, at hun skulle gå ud og passe sit arbejde. Vidnet havde selv talt med sagsøgerens mor den første gang, hun ringede, men moderen har åbenbart syntes, at det ikke gik hurtigt nok med at få sagsøgeren til at ringe, for hun havde ringet igen lidt senere og talt med Svend Aage Andersen. Vidnet hørte ikke, hvad sagsøgeren herefter sagde til Svend Aage Andersen, for de sad ved hver sit skrivebord. Sagsøgeren forlod kontoret, men han bemærkede ikke hvornår, og han har heller ikke nogen fornemmelse af, hvordan hendes sindsstemning var. Kort tid efter skulle de ud, og så bemærkede han, at sagsøgeren havde efterladt sit kaldeapparat. Han og Svend Aage Andersen kørte over til Højstrupparken, hvor de skulle sætte af til en petanquebane. Der så de sagsøgeren gå på fortovet ca. 20 meter fra, hvor de holdt, men de talte ikke med hende. Hun så formentlig også dem. Han talte ikke med sagsøgeren, efter at han havde forladt kontoret om morgenen, og han talte heller ikke med hende om afholdelse af en feriedag. Han har selv tidligere bevilget feriedage til afholdelse samme dag, når der blev anmodet om det, men han er sikker på, at sagsøgeren ikke ringede til ham om at holde ferie den dag. Det var først om eftermiddagen, at han fandt ud af, at Svend Aage Andersen ville bringe sagsøgerens ansættelsesforhold til ophør. Ca. 1 uge efter den 4. maj 1994 blev der på pladsen holdt møde mellem Svend Aage Andersen, en repræsentant for fagforeningen, tillidsrepræsentant Andry Jensen og han selv. Fagforeningen prøvede at få sagsøgeren tilbage til vejvæsenet. Spørgsmålet om partshøring blev ikke berørt. Mødet varede ca. ½ time, og der blev ikke givet udtryk for en accept af bortvisningen. Han ved, at der havde været holdt et møde tidligere med en anden fra fagforeningen. Det må være sket på forvaltningen. Mødet på pladsen vedrørte spørgsmålet om at få sagsøgeren tilbage i vejvæsenet. Han havde ikke selv været med til at træffe beslutning om afskedigelse. Før sagsøgeren gik på barselsorlov, kørte hun fast med Henning Hansen som makker, mest i forbindelse med renholdelse og beskæring. I starten efter barselsorlov kørte hun også sammen med Henning Hansen. Arbejdsanvisningen kom fra vidnet selv eller Svend Aage Andersen. Det var almindeligt, at der blev anvist arbejde, og at det anviste så selvstændigt kunne færdiggøres. Sagsøgeren har ikke bare kunnet køre ud med Henning Hansen i traktoren uden nærmere anvisning. Tønen i afdelingen er lidt speciel, men han havde ikke indtryk af, at det var noget problem for sagsøgeren, som også benyttede jargonen. Tønen var ikke blevet skarpere eller havde ændret sig i det år, sagsøgeren havde været væk fra arbejdspladsen. Det er muligt, at der den første dag efter hendes orlov blev sagt noget om, at »hun kunne gå ud og lege med sin egen afføring«, men det har ikke betydet noget. Der lå ikke nogen besked i dette ordvalg, og sådan et sprog blev heller ikke brugt, når der var tale om noget alvorligt som f.eks. arbejdsanvisning. Foreholdt sagsøgerens forklaring om, at det skulle være ham selv,

der havde sagt det, fastholdt vidnet, at dette er usandt. Ud over arbejdet med Henning Hansen, efter at hun kom tilbage fra orlov, fremgår det af arbejdsstederne, at sagsøgeren i godt halvdelen af tiden har været borte fra arbejdet på grund af egen eller barnets sygdom eller på grund af ferie. Det er ikke en normal fraværsprocent. For så vidt angår episoden omkring sagsøgerens fravær i forbindelse med den erotiske messe i Forum er det ikke noget, han har talt med hende om efterfølgende.

Vejassistent Svend Aage Andersen har forklaret, at han er daglig leder i vejvæsenet sammen med Leif Petersen. Han har haft stillingen i 12-14 år. Den 3. maj 1994 tog Leif Petersen ud for at lede efter sagsøgeren på grund af en opringning fra hendes moder. 10-15 minutter efter ringede moderen igen, og denne gang var det ham selv, der talte med hende. Hun spurgte, hvorfor der ikke var blevet ringet tilbage, og han bemærkede, at de også havde andet at lave end at rende rundt og lede efter sagsøgeren. Han syntes ikke, at han var uheldig over for sagsøgerens mor. Om morgenen den 4. maj 1994 kom sagsøgeren ind og spurgte, hvem den sure stodder var, der havde talt med hendes mor. Han sagde, at »den sure stodder, det er altså mig«, og det er også muligt, at han sagde, at hun skulle gå ud eller skrubbe ud og passe sit arbejde. Han sagde derimod ikke, at det var ligegyldigt, om hun var der eller ej, ligesom han heller ikke sagde, at hun skulle skrubbe af. Hun smed imidlertid sit kaldeapparat fra sig og gik uden at sige noget. Han havde indtrykket af, at hun havde en dårlig dag, og opfattede hende som sur. Hun sagde ikke noget, da hun gik, heller ikke om, hvor hun gik hen. Han blev klar over, at hun var bortgået fra arbejdet, da han sammen med Leif Petersen så hende i nærheden af, hvor hun bor. Da hun ikke kom tilbage, gik han ud fra, at hun havde forladt arbejdspladsen. Han hørte ikke noget fra hende og gik derfor op til stadsingeniøren og bad om, at der blev lavet en fyreseddel. Han havde da talt med tillidsmanden, som

ikke mente, at der kunne gøres noget. Han blev enig med stadsingeniøren om, at der skulle skrives en fyreseddel. Ca. 8 dage efter holdt han på pladsen et møde med SID, tillidsrepræsentanten og Leif Petersen, hvor de drøftede muligheden for sagsøgerens tilbagevenden til jobbet. Partshøring blev ikke drøftet. Han deltog ikke selv i flere møder. Sagsøgeren må have været klar over, at man ikke bare kan forlade arbejdspladsen. Han havde tidligere påtalt over for hende, at hun aflevere morgenbrød til sine forældre i arbejdstiden. Han havde sagt til hende, at det brød han sig ikke om, og efter ca. 5 gange holdt det op. Det ophørte, uden at han egentlig havde måttet true hende med noget. Det var Leif Petersen, der talte med hende, da hun i forbindelse med sygefravær havde været på messen i Forum. Hans forhold til sagsøgeren var som til de andre ansatte, og den samtale, han havde ført med hende om morgenen den 4. maj 1994, var stille og fredelig. Foreholdt Flemming Voss Hansens forklaring oplyste vidnet, at han ikke havde råbt mere, end han plejede.

Tillidsrepræsentant Andry Jensen har forklaret, at han har været arbejdsmand i vejvæsenet i godt 21 år og tillidsmand i godt 10 år. Han talte ikke med sagsøgeren den 4. maj 1994 om morgenen og overværede heller ikke samtalen mellem hende og Svend Aage Andersen. Ved 11-tiden ringede sagsøgeren til ham og bad ham sige til ledelsen, at hun ville tage en fridag. Han sagde, at det kunne han ikke, og at hun selv måtte ringe. Han advarede hende om, at hun kunne miste sit job, idet der havde været et fortillfælde på arbejdspladsen. Det var en, der var gået fra jobbet en dag efter at have været ansat i 26 år og derefter mistede det. Så vidt han husker, nævnte hun ikke noget over for ham om, at Svend Aage Andersen havde sendt hende væk, eller at hun følte sig dårligt behandlet. Det, de talte om, var, at hun ville have en fridag. Han gjorde det klart, at han ikke ville gå videre med det. Der var ikke praksis for, at kolleger videreformidlede anmodning om fridage. Han kan ikke huske, om han talte med Svend Aage Andersen om sagsøgeren den dag, men husker, at han af smeden fik at vide, at sagsøgeren havde

smidt radioen fra sig på bordet og var gået. Han mødtes ikke med sagsøgeren om eftermiddagen, og efter hans erindring hørte han heller ikke noget fra hende de følgende dage. Forhandlingsmødet kom i stand ved, at både han og sagsøgeren kontaktede den lokale SID-afdeling. En fra afdelingen kom til mødet sammen med Svend Aage Andersen og Leif Petersen. De talte ikke om partshøring, kun om muligheden for, at sagsøgeren kunne vende tilbage til arbejdspladsen. Han talte ikke med sagsøgeren ved denne lejlighed, og han ved ikke, hvordan hun oplevede situationen. Han var med til mødet i forvaltningen omkring den 9. maj 1994 sammen med kommunaldirektøren, regnskabschef Henning Berg Larsen, stadsingeniøren, sagsøgeren og en fra den lokale SID-afdeling. Her talte man om at placere sagsøgeren et andet sted f.eks. i en institution, men man talte også om, at hun ville komme til at gå ned i løn, for at det skulle kunne lade sig gøre. Organisationen opfattede bortvisningen som værende i orden, fordi sagsøgeren havde forladt arbejdspladsen uden at give besked, og det blev også sagt til hende. Han synes selv, det var forkert, at hun blev fyret, men det er en moralsk bedømmelse, for han er ikke i tvivl om, at det var overenskomstmæssigt korrekt. Han er ikke sikker på, om han deltog i mødet den 20. maj 1994, for han mener, at han kun deltog i ét møde i forvaltningen. Han mener imidlertid ikke, at man kan karakterisere det møde, han deltog i, som et forhandlingsmøde, ud over at fagforeningen prøvede at forhandle med kommunen om at opnå en anden ansættelse til sagsøgeren. Sagsøgeren havde heller ikke tidligere sagt til ham, at hun følte sig dårligt behandlet. For så vidt angår muligheden for toiletbesøg, når man arbejder i det grønne område, er der ikke fast praksis for at kunne benytte institutionstoiletterne, men alle benytter dem vel, og han har også selv gjort det masser af gange.

Henning Berg Larsen har forklaret, at han er tidligere regnskabschef hos sagsøgte. Han fratrådte pr. 1. marts 1997 og er nu pensioneret. Han havde det overordnede personaleansvar og hørte om nærværende sag i forbindelse med brevet af 4. maj 1994. Der blev holdt 2 møder, men han deltog kun i det ene af dem. Det første var vist et orienteringsmøde. Den 20. maj 1994 var han til møde sammen med SID-repræsentant Erik Rasmussen, tillidsrepræsentanten og repræsentanter for kommunen. Man talte om at finde et job til sagsøgeren et andet sted hos sagsøgte. Man drøftede ikke partshøring. Det skyldes nok, at man dengang ikke mente, at partshøring var noget, der var nødvendigt ved afskedigelses-sager. Da sagsøgerens advokat udtog stævning, kontaktede man Kommunernes Landsforening og holdt møde med dem den 4. juli 1995. Heller ikke her blev der talt om partshøring.

Sagsøgeren har til støtte for sin påstand gjort gældende, at det som ubestridt kan lægges til grund, at sagsøgte havde pligt til at foretage partshøring i henhold til forvaltningslovens § 19, stk. 1. Som følge af den manglende partshøring er ophævelsen af sagsøgerens ansættelsesforhold ugyldig, hvorfor sagsøger har krav på erstatning svarende til den nedlagte påstand.

Sagsøgeren fremsatte allerede sit anbringende om den manglende partshøring i skrivelsen af 21. juli 1994 og har ikke siden frafaldet dette, hvorfor det ikke kan anses for bortfaldet ved passivitet, selvom det først igen blev fremført i processkriftet af 13. januar 1997. De efterfølgende forhandlinger under medvirken af sagsøgers organisation kan ikke anses for at opfylde kravene til partshøring, ligesom sagsøgte ikke har godtgjort, at

afskedigelsessagen ikke ville have fået et andet resultat, hvis partshøringen var blevet gennemført, og sagsøgeren var blevet hørt om de faktiske omstændigheder dengang.

Sagsøgeren har videre anført, at sagsøgeren ikke har gjort sig skyldig i væsentlig misligholdelse af sit ansættelsesforhold hos sagsøgte, hvorfor bortvisningen ikke var sagligt begrundet og sagsøgtes ophævelse af ansættelsesforholdet derfor uberettiget. Som følge heraf har sagsøger krav på løn i opsigelsesperioden, jf. den gældende

overenskomst § 22, stk. 1, og godtgørelse for urimelig afskedigelse, jf. overenskomsten § 22, stk. 7 til 9, med et samlet beløb svarende til den nedlagte påstand.

Endeligt har sagsøgeren påstået sig tilkendt torterstatning i henhold til erstatningsansvarslovens § 26, idet sagsøgtes ophævelse af ansættelsesforholdet er sket under krænkende omstændigheder, som blandt andet har medført, at sagsøgeren ikke siden har kunnet få ansættelse andre steder. Erstatningens størrelse er indeholdt i påstandsbeløbet.

Sagsøgte har til støtte for sine påstande principalt gjort gældende, at sagsøgerens indsigelse omkring manglende partshøring må anses for fortabt ved passivitet, idet sagsøgeren på trods af professionel rådgivning ikke ud over ved skrivelsen af 21. juli 1994 har gjort dette anbringende gældende for ved processkriftet af 13. januar 1997. Der blev i øvrigt i forbindelse med sagsøgerens fratræden afholdt forhandlingsmøder med deltagelse af blandt andet sagsøgeren og dennes organisation, og disse møder bør anerkendes som efterfølgende partshøring. Hertil kommer, at der ud fra en konkret væsentlighedsvurdering ikke er grundlag for at antage, at der var tale om en uberettiget bortvisning, og spørgsmålet om partshøring må således anses for at være uden betydning. I øvrigt ville en eventuel erstatning for manglende partshøring skulle fastsættes med udgangspunkt i de almindelige ansættelsesretlige principper, og da høringen ikke kan antages at ville have ændret noget ved afskedigelsen, må beløbet skulle fastsættes til et betydeligt mindre beløb end påstået.

Ved at bortgå fra sit arbejdssted uden at sikre sig, at ledelsen var orienteret herom, gjorde sagsøgeren sig skyldig i grov misligholdelse, jf. overenskomstens § 22, stk. 6, hvorfor bortvisning var berettiget. Sagsøgeren har således uanset de forvaltningsretlige regler ikke krav på erstatning herfor.

Såfremt der ikke måtte være tale om berettiget bortvisning, må opsigelse med fem måneders varsel i hvert fald være berettiget, og en eventuel erstatning derfor skulle beregnes herefter.

Løn maj måned 1994	
Udbetalt beløb	
Rest til gode	
Løn i opsigelsesperioden 5 mdr. á 18.112 kr.	
Feriepenge	
Godtgørelse	
I alt	

18.112 kr.
<u>3.195 kr.</u>
14.917 kr.
90.560 kr.
11.050 kr.
<u>108.680 kr.</u>
<u>225.207 kr.</u>

Det er for Højesteret oplyst, at Rita thor Straten var uden arbejde, indtil hun i 1999 tiltrådte en stilling med løn- og ansættelsesforhold svarende til den stilling, hun blev opsagt fra den 4. maj 1994.

Højesterets bemærkninger.

Rita thor Stratens indsigelse om manglende partshøring indgår som en del af hendes argumentation for, at bortvisningen blev truffet på et utilstrækkeligt grundlag. Der har siden bortvisningen været tvist om dennes

berettigelse. Adgangen til at fremsætte indsigelse om den manglende partshøring - som i øvrigt er blevet fremført i hendes skrivelse af 21. juli 1994 til Vallensbæk Kommune - kan derfor ikke anses for bortfaldet på grund af passivitet.

Kommunens beslutning om at opsiges Rita thor Straten uden varsel blev truffet på grundlag af en telefonisk indstilling fra den daglige leder af vejvæsenet, Svend Aage Andersen. Kommunen gjorde ikke - før endelig beslutning om bortvisning blev truffet - Rita thor Straten bekendt med de oplysninger, der udgjorde grundlaget for beslutningen, og gav hende ikke lejlighed til at udtale sig herom, jf. forvaltningslovens § 19. Derved tilsidesatte kommunen en væsentlig garanti for sagsbe-

handling. Endeligt er der ikke grundlag for at tilkende torterstatning, da sagsøgeren ikke har været udsat for en krænkende behandling, der måtte være omfattet af erstatningsansvarslovens § 26.

Landsretten skal udtale:

Det må lægges til grund, at Rita Thor Straten - uden hverken direkte eller indirekte at være blevet bedt herom - forlod arbejdspladsen den 4. maj 1994. Hun har heller ikke i øvrigt haft rimelig anledning til at forlade arbejdspladsen. Det er ikke godtgjort, at hun senere den 4. maj 1994 har rettet henvendelse til arbejdspladsen vedrørende afholdelse af en feriedag, eller at hun har haft anledning til at tro, at andre har rettet henvendelse herom på hendes vegne. Rita Thor Straten må herefter anses udeblevet uden lovligt forfald, hvorfor bortvisningen må anses som rimelig og sagligt begrundet, jf. også overenskomstens § 22, stk. 6.

Såvel Rita Thor Straten som sagsøgte var bekendt med den grove misligholdelse, der førte til bortvisningen. En partshøring må herefter anses for at have været uden betydning for sagsøgtes afgørelse, jf. forvaltningslovens § 19, stk. 1.

På denne baggrund tages sagsøgtes frifindelsespåstand til følge.

— — —

Statskassen betaler sagens omkostninger til sagsøgte med 20.000 kr.

Højesterets dom.

I tidligere instans er afsagt dom af Østre Landsrets 1. afdeling den 19. juni 1998.

I pådømmelsen har deltaget fem dommere: Marie-Louise Andreassen, Poul Sørensen, Per Walsøe, Lene Pagter Kristensen og Poul Søgaard.

Appellanten, Rita thor Straten, har gentaget sin påstand.

Indstævnte, Vallensbæk Kommune, har påstået stadfæstelse og har desuden gentaget sin subsidiære påstand.

Rita thor Stratens påstand er opgjort således:

handlingen. Hverken de efterfølgende møder, der navnlig drejede sig om muligheden for at finde andet arbejde i kommunen til hende, eller hendes brev af 21. juli 1994, hvori hun protesterede mod bortvisningen, har kunnet rette op på den manglende forudgående høring. Hvis høringen havde fundet sted, ville hun have fået lejlighed til at fremkomme med sin version af hændelsesforløbet forud for bortvisningen, og kommunen har ikke godtgjort, at den manglende iagttagelse af høringsforskriften var uden afgørende betydning for beslutningen.

Under hensyn til ansættelsesforholdets varighed, Rita thor Stratens lønniveau og omstændighederne i øvrigt fastsætter Højesteret den compensation, hun herefter har krav på som følge af den ugyldige bortvisning, til 150.000 kr. Heri indgår løn m.v. i sædvanlig opsigelsesperiode. Det bemærkes, at der ikke er grundlag for at tilkende godtgørelse for tort.

Thi kendes for ret:

Indstævnte, Vallensbæk Kommune, skal betale 150.000 kr. med procesrente fra den 13. juni 1995 til appellanten, Rita thor Straten.

I sagsomkostninger for landsret og Højesteret skal Vallensbæk Kommune betale 50.000 kr. til statskassen.

De idømte beløb skal betales inden 14 dage efter denne højesteretsdoms afsigelse.

1. U 1994.198 V, U 1996.1462 H, U 1998.685 H, U 1999.581 H, U 1999.1337 H, Gammeltoft-Hansen m.fl.: Forvaltningsret (1994), s. 164 f og 563-570, Garde m.fl.: Forvaltningsret, Alm. emner, 3. udg., s. 330-338 og 496 ff, Nørgaard og Garde: Forvaltningsret, Sagsbehandling, 4. udg., s. 163-167, 281-289 og 298-300, John Vogter: Forvaltningsloven med komm., 3. udg., s. 367-379, Jon Andersen: Forvaltningsret, 3. udg., s. 61-65, 127-131 og 144-148, Tore Håkonsson i U 1998 B.290 ff, Lennart Konow i U 1998 B.510 ff, og Jon Andersen og Elizabeth Bøggild Nielsen i U 1999 B.25 ff.